

EUGENI D'ORS, 1919-1921. UNA ETAPA CONFLICTIVA

ANTECEDENTS

És difícil marcar una data a partir de la qual considerar que les relacions d'Ors amb la Mancomunitat començaren a deteriorar-se. Tanmateix, la mort de Prat de la Riba, l'u d'agost de 1917, marca un punt d'inflexió notable. És cert que al llarg dels anys Ors i Prat de la Riba mantingueren discrepàncies polítiques i dialèctiques. Però l'admiració d'Ors per l'home de govern era incondicional i absoluta. Hi ha nombrosos testimonis escrits d'aquesta fidelitat.

Poc temps abans de la seva mort, el mes de juny de 1917, Prat de la Riba havia nomenat Ors director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat en un gest de confiança que permetia a Ors complementar la gran influència que tenien els seus escrits i els càrrecs i actuacions culturals amb una plataforma de govern. Aquesta confiança cap a Ors tenia el mèrit afegit que es feia pública en un moment en què les filies sindicalistes d'Ors i les aspreses del seu temperament ja havien començat a desvetllar fortes oposicions en els diferents àmbits de la seva actuació.

La presa de possessió com a nou president de la Mancomunitat de Josep Puig i Cadafalch marcà un deteriorament progressiu de les relacions d'Ors amb les institucions i amb l'executiu.

D'agost de 1917 fins a desembre de 1919 el recorregut, l'evolució, intel·lectual d'Ors marca una peripècia singular que *a)* l'acosta a adoptar una actitud crítica cap al catalanisme polític en general i la Lliga en particular i *b)* marca un apropament notable als plantejaments del sindicalisme revolucionari.¹ Aquest itinerari

1. Enric Jardí, en l'apartat «El tercer Xènius» del llibre *Tres diguem-ne desarrelats* (Barcelona, Selecta, 1966), fa un llistat dels precedents literaris que mostren la tendència latent d'Ors a aquesta orientació sociopolítica.

apareix jalonat d'una sèrie de gloses, conferències i publicacions que marquen diàfanament el camí que durà al procés conegut pel nom de «defenestració» de Xènius. Un repàs ordenat d'aquests escrits pot ser un bon mitjà per entendre els motius d'aquesta ruptura anunciada.

Cal remuntar-se a meitats de 1918 per localitzar dos esdeveniments culturals sota la tutela d'Eugeni d'Ors i que determinaren part dels principals retrets a la seva tasca.

D'una banda, la participació, el mes de juny, del socialista Antoni Fabra i Ribas en els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi amb vuit sessions sobre el tema *La interpretació materialista de la Història*. En el debat posterior a la dimissió i defenestració d'Ors, Josep Puig i Cadafach ho adduí, com un greuge, que fos el director d'Instrucció Pública qui promogués unes lliçons divulgatives del marxisme.

Per l'altra, la col·lecció «Minerva», composta d'opuscles monogràfics de divulgació miscel·lània, de la qual era responsable el Consell de Pedagogia, edita *Extracte de la novella utopista «News from Nowhere»* de William Morris, amb traducció de Joan Estelrich (Barcelona, Col·lecció Popular Minerva, vol. II). Aquesta obra fou qualificada d'inacceptable per Josep Puig i Cadafalch en el debat de l'Assemblea de Parlamentaris que discutí el «cas Ors», a causa —segons Puig— de l'apologia que fa de l'amor lliure. Relacionat amb aquest llibret Ors explica que quan es publicà fou cridat per Puig al seu despatx on li ensenyà les protestes presentades per escrit pel canonge Pla i Deniel.

Ja entrats al 1919, la vaga de la Canadenc i els fets que esdevingueren al llarg del mes de març són els protagonistes d'un conjunt d'importants gloses de Xènius a «la Veu de Catalunya».

D'un cantó, Ors publica, el 20 de març, *El míting d'anit passada*, on es fa ressò de l'admiració que sent per Salvador Seguí, «el Noi del Sucre», que el dia abans, en plena vaga de la Canadenc, havia convençut els delegats sindicals que era convenient confiar en les promeses governamentals segons les quals serien alliberats els obrers presos i es faria possible així una retirada victoriosa.

De l'altre, entre els dies 24-III-1919 i 15-IV-1919, Ors, a causa d'un nou rebrot de la vaga general, publica el «Glosari» en fulls ciclostilats que reparteixen els estudiants.² La causa d'aquesta situació prové de la negativa del governador de Barcelona a alliberar la totalitat dels vaguistes presos, fet que avortà els acords assolits entre els dirigents sindicals i la patronal i provocà un seguit de vagues i lo-

2. El conjunt de gloses ciclostilades s'edità posteriorment en forma de llibret. Eugeni d'Ors, *Gloses de la Vaga*, pròleg de Rafel Campalans, *La Novella Nova*, any IV, volum VIII, núm. 139 (XII-1919).

cauts que impediren l'aparició regular de «La Veu de Catalunya». Algunes de les gloses són especialment subversives.³ És fàcil d'endevinar que el contingut dels textos i el caràcter clandestí de l'acció impulsada per Ors comportaren una reacció de censura per part dels responsables de «La Veu de Catalunya» i, fins i tot, de la Mancomunitat.⁴ Cal recordar que fou la Mancomunitat l'encarregada, juntament amb el sometent, del proveïment de Barcelona i que els directors dels diaris estaven indignats amb les ingerències de la CNT que provocaven l'anomenada censura roja consistent en la negativa dels linotipistes a publicar cap notícia contrària a l'acció sindical.

Encara amb motiu de la festa del treballador, Ors publica una tercera glosa de notable significació social i ideològica. Certament, la glosa titulada *I de Maig* simula recordar un diàleg entre dos sindicalistes francesos que s'avenen a considerar que «això» (la revolta proletària) podrà ser possible al cap de deu anys, és a dir, el 1919.

Al segon semestre de l'any els parlaments i conferències pronunciats per Ors es multipliquen i marquen dues pautes precises: a) l'adhesió a la revolta del proletariat; b) la desconfiança a les noves servituds d'aquesta revolta.

El cinc de juny Ors dicta la conferència *Grandeza y Servidumbre de la Inteligencia* a la Residencia de Estudiantes de Madrid.⁵ Confessa haver manllevat el títol del volum de narracions d'Alfred de Vigny *Servitude et grandeur militaire*. El text, considerat pel seu biògraf, Enric Jardí, un dels més sincers de l'autor, sosté una tesi pessimista segons la qual l'home de pensament no pot concebre cap esperança en la Revolució ja que, alliberat de la subjecció del mecenas capitalista, caurà indefectiblement a mans de la dictadura del proletariat. És, doncs, un text crític que, malgrat defensar l'eficàcia i bondat de l'acció política, en remarca les limitacions de cara a un canvi no només de les estructures socials sinó de l'essència humana. Tanmateix és un text de clara adhesió a la revolta russa:

«Curvada la espalda por una secular fatiga, pero también unguida la frente con una luz inmortal, marchamos, viva en el alma la visión de nuestra grandeza, a ofrecer nuestros cuerpos a la más férrea servidumbre. Muden de esposas nuestras muñecas: Lenin, pon tu

3. Destaquen *Les rates del senyor de Magúncia* [25-III-1919], *Els peregrins d'Emmaús* [26-III-1919], *Decameró* [29-III-1919], *El carreter de Sarrà* [30-III-1919] i *C'est la lutte finale* [15-IV-1919].

4. Enric Jardí explica que Josep M. Millàs i Raurell, secretari aleshores del president de la Diputació de Barcelona, havia sentit, al despatx de la Presidència, una conversa entre diputats intrigats per saber com i on podia Ors fer ciclostilar aquells fulls, ignorant que la multicopista era al despatx del costat (*Eugeni d'Ors: obra i vida*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990, n. 34, p. 386).

5. La conferència fou editada abans d'acabar l'any: Eugenio d'ORS, *Grandeza y Servidumbre de la Inteligencia* (Madrid, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, sèrie IV, volum 8).

hierro joven aquí donde aún es bermeja la marca de las argollas de Creso; múdase el hierro; el bronce interior no se romperá...»

El dia 26 del mateix mes Ors s'adhereix al missatge *Déclaration de l'Indépendance de l'Esprit* promogut per Romain Rolland des de les pàgines de «L'Humanité» de París. Aquest manifest signat, entre d'altres, per Albert Einstein, Benedetto Croce, Bertrand Russell, Hermann Hesse, Jules Romains, Selma Lagerlöf, Heinrich Mann, Stephan Zweig, Israel Zangwill i Georges Duhamel, protestava pel fet que al llarg de la I Guerra Mundial els governs haguessin buscat la conxorxa de la intel·lectualitat europea acusant-los d'haver convertit el pensament en «instrument de les passions»: «L'esperit no és servidor de res. Nosaltres som servidors de l'Esperit. No tenim amo», reclamaven. Malgrat aquest to neutral, pacifista, el missatge contenia una clara adhesió al combat socialista:

«No coneixem els pobles. Coneixem el Poble-únic, universal, el Poble que pateix, que lluita, que cau i s'aixeca, i que avança sempre en l'aspre camí, amarat de la seva suor i de la seva sang».⁶

Passat l'estiu, després d'un polèmic viatge de caràcter oficial a Portugal que li comportà l'enemistat de Joan Estelrich que l'acompanyava en qualitat de secretari, el dia 6 de setembre imparteix una conferència al Teatre Jovellanos de Gijón. «La Veu de Catalunya» del dia abans parla d'aquest viatge de Xènius i anuncia que parlarà de *L'Atur dels treballs*. De fet, el viatge a Gijón tenia per objectiu fonamental inaugurar una biblioteca fundada per un Ateneo Obrero.

Una setmana més tard, el dia 14, Ors pronuncia un parlament al Curset d'Humanitats i Cultura General per a obrers organitzat per l'Associació d'Alumnes i Antics Alumnes de l'Escola Elemental del Treball de la Mancomunitat. Ors hi féu un paral·lelisme original entre les fases de desenvolupament del feminisme i les corresponents a la classe obrera tot exalçant «la dignificació començada en l'època moderna amb la socialització i la comunitat del treball».⁷

El mes de desembre és l'escenari de tres aparicions públiques de Xènius, totes amb polèmica creixent.

El dia 5 pronuncia una conferència a la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, a Madrid, amb el títol *Posibilidades de una civilización sindicalista*.

6. El fragments són extrets de l'edició/versió que aparegué a «La Revista», any V, núm. XCII (16-VII-1919). Ors dedicà les gloses, a «La Veu de Catalunya» dels dies 8 i 10 de juliol, a explicar els motius que tingué per haver-lo signat.

7. «La Veu de Catalunya», 15-IX-1919.

Enric Jardí ha resumit el contingut d'aquesta conferència en aquests termes: «profetitzà una nova civilització que estava sorgint de la lluita revolucionària dels sindicats, en els fonaments de la qual s'havien de distingir uns elements circumstancials i passatgers (l'acció directa, la vaga general) d'uns altres de permanents que configurarien l'Era futura: la supressió o la limitació extrema de la propietat privada, l'eliminació de la lliure concurrència i l'organització de la vida col·lectiva sobre una base professional. Concloïa la seva dissertació invitant els intel·lectuals a col·laborar a la instauració del Nou Ordre...»⁸

Aquesta conferència ja s'inscriu en el període crític de les relacions d'Ors amb el poder de la Mancomunitat. Certament, és a finals de novembre quan, prenent com a excusa un error administratiu menor, el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, s'enfronta públicament amb Eugeni d'Ors.

El dia 28 pronuncia un parlament a Olot amb motiu de la inauguració del Casal Català. Ors insisteix en el contingut de la conferència de Madrid. En un resum periodístic de la conferència s'afirma que Ors defensà que un futur govern català seria sostingut per les forces catalanistes i les sindicals.⁹ El dia 29 presideix la cloenda d'un cicle de conferències organitzat pels alumnes i antics alumnes de l'Escola Elemental del Treball. En aquesta conferència —segons es desprèn de les actes de l'Assemblea de la Mancomunitat en què es debaté la dimissió d'Ors— Xènius afirmà que se sentia insegur en el càrrec a causa de les seves idees. Feia ben pocs dies que des del «Glosari» també havia fet patent aquesta temença: aprofitant el costum d'inserir una felicitació de Nadal dedicada als seus lectors, en forma de dècima del «sereno» encapçalada amb la salutació «Als amics que vetllen en la nit...», Ors escrivia per acabar-la: «I la veu se'm nua i ja no tinc cor per continuar mon Christmas i per parlar de Bones Festes.»

CRONOLOGIA DE LA DEFENESTRACIÓ

28-XI-1919.- El president de la Mancomunitat suggereix, en el ple del Consell, que la Direcció d'Instrucció Pública presenti un pressupost de les despeses que ocasionarà la inauguració de la Biblioteca Popular de Canet de Mar prevista el dia 8 de desembre de 1919.

La Direcció d'Instrucció presenta el detall de despeses de la inauguració de la

8. Enric JARDÍ, *op. cit.*, p.189-190. Resum més ampli d'aquesta conferència al diari «El Sol» del dia 17-XII-1919. El nom presenta clares connotacions amb la prèdica del socialisme autoritari emergent. Precisament, Antonio Gramsci havia fundat l'any anterior la revista «Ordine Nuovo».

9. «La Publicidad», 31-XII-1919.

Biblioteca de Valls per tal de justificar les que ocasionarà la inauguració de la de Canet.

29-XI-1919.- Ofici de la Direcció d'Instrucció al president on s'explica que s'ha presentat el pressupost requerit prenent com a base les despeses hagudes en la inauguració de la de Valls del dia 23 de juny de 1918. Es justifica no haver pres com a base les de la darrera biblioteca inaugurada, la de les Borges Blanques, per ser d'una altra categoria, ni tampoc les de la penúltima, la biblioteca d'Olot, per trobar-se les dades en la Comptadoria General i ser, doncs, més laborioses d'aconseguir.

1-XII-1919.- Ofici de la Direcció d'Instrucció al president en què lamenten no haver rebut aprovació del pressupost i sol·liciten autorització per a un pagament especial a verdurers que faran el transport de les capses amb els llibres de la biblioteca de Canet i solucionar així les dificultats derivades de la vaga de transportistes.

1-XII-1919.- Carta del president, Josep Puig i Cadafalch, a Ors en què se'l commina a complir les ordres rebudes.¹⁰

2-XII-1919.- Carta d'Ors a Josep Puig i Cadafalch en què especifica una dada minúscula però significativa en tot aquest creuament de dades. Segons Ors l'acord del Consell era reproduir les partides de despeses d'una instal·lació anterior sense especificar i és Puig qui ha rebutjat les dades de la de Valls, reclamant el pressupost de la d'Olot; Ors es lamenta que no ho pot complir perquè, malgrat haver-lo requerit, no li ha estat tramès per la Comptaduria.

Un cop explicats els fets, Ors manifesta amb contundència un gran disgust per la carta anterior.¹¹

10. «Amic Ors: M'entreguen un ofici de vostè referent a Biblioteques. No és qüestió de que perdem els dies dirigint-nos oficis. Enviïm quant abans el pressupost, per a poder inaugurar la Biblioteca de Canet, la data en què va acordar-la el Consell, ja que si no la rebo amb l'antel·lació necessària m'obligarà a prendre altres determinacions. Li retorno l'ofici a què he alludit, car no m'agrada entendre'm amb oficis, sinó donant ordres que desitjo es compleixin puntualment.» AHDB, reproduït a Guillem Díaz-Plaja, *La defenestració de Xènius* (Barcelona, 1967), p. 15.

11. «En l'entretant, permeti'm només d'afegir un mot per a protestar amistosament de les últimes paraules contingudes en la seva lletra. Jo no el conec d'ara: jo he tingut més d'un cop l'honra de combatre al costat de vostè contra les rutines burocràtiques i les resistències a la política de cultura, i sé que vostè és massa intel·ligent i massa artista perquè en formes d'aquell llinatge hagi pogut trobar l'expressió exacta al seu pensament. Sempre respectuosament a les seves ordres.» AHDB, reproduït a Guillem Díaz-Plaja, *op. cit.*, p.17.

3-XII-1919.-Primera amonestació oficial. El president de la Mancomunitat, en nom del Consell, recrimina, amb molta duresa i màxima formalitat, per mitjà d'un comunicat intern, l'actitud d'Ors, que qualifica de resistència a complir els acords oficials.¹²

4-XII-1919.- Acord del Consell d'aprovar el pressupost d'inauguració de la Biblioteca de Canet, finalment presentat pel conseller Romà Sol.¹³

Acord del Consell per encomanar al conseller-ponent d'Hisenda, Francesc d'A. Bartrina, i a l'interventor de la Mancomunitat d'iniciar una inspecció administrativa de la Direcció d'Instrucció Pública de la Mancomunitat.

24-XII-1919.- Acord del Consell d'encomanar els pressupostos de Cultura de 1920 amb caràcter conjunt de la Mancomunitat i de les Diputacions ja que aquestes, en l'Assemblea anterior, havien decidit traspassar tots els serveis de Cultura a la citada Mancomunitat.

30-XII-1919.- Reunió d'Abadal, president de la Comissió de Cultura de la Mancomunitat, amb Jaume Bofill i Matas, president de la Comissió d'Instrucció Pública de la Diputació de Barcelona per preparar els pressupostos unificats de Cultura. Romà Sol, conseller-ponent d'Instrucció Pública, els troba a les oficines d'Estudis Jurídics. Sorprès, fa cridar el senyor Ors, el qual s'indigna pel desconeixement que en tenia i, sobretot, perquè li havien encomanat d'enllestir aquesta tasca entre Nadal i Cap d'Any.

12. «Mancomunitat de Catalunya. Presidència. – El Consell Permanent, en reunió celebrada amb data d'avui, ha pres esment de les comunicacions creuades entre la Presidència i el Director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat per a obtenir el compliment de l'acord pres el dia 27 de novembre propassat per a la formació d'un pressupost complement de la instal·lació de la Biblioteca de Canet de Mar, que ha d'inaugurar-se el dia 8 del corrent. Resultant de les dites comunicacions i de les aclaracions donades per la Presidència que l'acord esmentat no ha estat complet, el Consell acorda:

Primer: Fer constar en acta el disgust profund que li ha causat la resistència empleada pel Director d'Instrucció Pública al complir un acord del Consell. – Segon: A percebre l'esmentat Director d'Instrucció Pública en forma reglamentària fent constar l'apercebiment en l'expedient personal de l'interessat i – Tercer: Que immediatament es comuniqui al repetit Director d'Instrucció Pública que formalitzi concretament l'esmentat pressupost de despeses entregant-lo al Consell abans de les set de la tarda. – Cosa la qual m'escau de comunicar en compliment dels referits acords del Consell de la meua Presidència. – Déu vos guardi molts anys. – Barcelona, 3 de desembre de 1919. – El President» – AHDB, reproduït a Guillem Díaz-PLAJA, *op. cit.*, p. 61.

13. Dada extreta d'un escrit d'Ors publicat per «El Noticiero Universal» (10-I-1910) que serà comentat més endavant.

I-1920.- Al mes de gener de 1920, les Diputacions de les quatre províncies catalanes acorden el traspàs a la Mancomunitat dels serveis d'Instrucció Pública, Beneficència i Deute Públic. El 14 de gener de 1920 l'Assemblea de la Mancomunitat aprova els traspassos. Tanmateix dificultats legals en retarden l'execució fins el 4 d'agost.

2-I-1920.- Proposta del conseller Romà Sol a Eugeni d'Ors de conservar sou i renovar contracte però reduint l'àmbit d'actuació del càrrec de director d'Instrucció Pública als Estudis Superiors. El projecte era convertir el Consell de Pedagogia com a organisme col·legiat de direcció de l'obra cultural i educativa de la Mancomunitat, suprimint la direcció unipersonal. Tres secretaris tècnics del Consell de Pedagogia actuarien com a directors de tres àmbits diferenciats: el d'estudis primaris es confiaria a Alexandre Galí, administrador de l'Escola Industrial; el d'ensenyament tècnic i professional a Rafel Campalans, director de l'Escola del Treball; i el d'ensenyament superior a Eugeni d'Ors, que ja tenia aquesta secretaria tècnica al Consell. Aquest fet té relació, doncs, amb la reunió consignada del dia 30 de desembre de 1919 i amb el traspàs de competències de les Diputacions a la Mancomunitat.

Tenint en compte que aleshores ni els Estudis Normals ni l'Escola de Bibliotecàries no eren considerats ensenyament superior, a Eugeni d'Ors li restaria poca cosa més que el Seminari de Filosofia, vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans, i els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, que tenien com a missió organitzar conferències de notabilitats europees.

7-I-1920.- Ors presenta la dimissió al conseller Romà Sol.¹⁴

8-I-1920.- Acta d'admissió de la dimissió d'Ors per part del Consell, signada pel secretari interí.

Resolució del Consell de la Mancomunitat per la qual es responsabilitza Alexandre Galí, en qualitat de secretari de l'Escola Industrial —on hi havia, tal com ja s'ha citat, totes les dependències de treball d'Eugeni d'Ors—, dels locals i béns de la seu de la Direcció d'Instrucció Pública.

Apareix la darrera glosa a «La Veu de Catalunya».¹⁵

14. No ha estat possible trobar-ne el document original ni cap còpia o extracte. L'únic referent és la nota que reproduceix l'endemà el diari «Las Noticias» afirmant que ha estat tramesa per Ors com una traducció del document original.

15. El dia 8 de gener de 1920 «La Veu de Catalunya» li va publicar la darrera glosa. Tanmateix Ors n'havia escrit dues més —*El blocus de Rússia i Fallàcia*— que ja no van veure la llum. El diari

Nota pública d'Ors a «Las Noticias».¹⁶

Nota oficiosa de la Mancomunitat a «La Veu de Catalunya».¹⁷

9-I-1920.- El Consell acorda fer pública l'acceptació de la dimissió d'Ors i concreta el missatge que es lliurarà a la premsa. Aquest missatge és el mateix que havia estat publicat el dia anterior a «La Veu de Catalunya».

Visita, per encàrrec d'Ors, dels senyors Enric Jardí i Miquel, amic personal seu, i Antoni Muntaner, regidor de Barcelona i membre del Patronat de la Biblioteca de Catalunya, al President de la Mancomunitat,¹⁸ per trobar un acord

«Avui» del dia 3-III-1985 les va reproduir formant part de l'article de Joaquim AULADELL, *Vindicació d'Alfons Maseras i dues gloses*. Segons s'explica en l'article, Maseras «feia de secretari de l'Ors i li duia les gloses a "La Veu de Catalunya" 'directament a tallers' [i] un dia, que devia ser el 9 de gener de 1920, quan va dur-la-hi, li van dir que ja no calia, que 'a dalt' havien dit que no se n'hi publicarien més i que es podia endur la galerada de la que no havia sortit.» Aquest relat contrasta amb l'opinió de Josep M. Capdevila que explica com Ors va acabar la seva col·laboració amb «La Veu de Catalunya» «sense que ningú li ho indiqués». [*Eugeni d'Ors. Etapa barcelonina (1906-1920)*, Barcelona, Barcino, 1965, «La Revista», 2a sèrie, 37, p. 68.]

16. «Habiéndose traducido últimamente diferencias fundamentales de criterio entre la actual Presidencia de la Mancomunidad y la Dirección de Instrucción Pública, con actos que ha podido considerar como vejatorios y en todo caso de una incoordinación de los servicios poco favorable al desarrollo normal de la política de cultura en Cataluña, me creo en mi deber de facilitar una solución que tenga la doble ventaja de suprimir el obstáculo que para aquella Presidencia significue mi presencia al frente del Departamento y de devolverme a mí una libertad de juicio que por ventura me será necesaria. Vengo, en consecuencia, a poner a disposición del Consejo Permanente del cargo del cual fui honrado en junio de 1917 por el Consejo todavía presidido por don Enrique Prat de la Riba. Al manifestar esta decisión me creo igualmente en el deber de proclamar mi reconocimiento hacia el señor Consejero que tiene a su cargo la Ponencia de las cuestiones de Instrucción Pública, don Román Sol, el cual ha procedido, en las gestiones suscitadas en las últimas dificultades, con una caballerosidad sin tacha.»

17. «No és exacte que la dimissió del senyor d'Ors tingui per fonament una divergència d'idees. L'ocasiona una qüestió de pràctiques administratives: la divergència d'idees no s'ha presentat durant els dos anys que el dit senyor ha format part del Consell de Pedagogia ni en els dos anys i mig en què ha exercit el càrrec de Director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat. La divergència en les coses administratives ocasionà l'apercebiment i vot de censura del Consell per resistència a justificar, per un pressupost, una despesa a fer per a la instal·lació de la Biblioteca de Canet, inaugurada el dia 8 de desembre últim, i l'acord d'una inspecció administrativa en son departament, votats, per unanimitat, els dies 3 i 4 del mateix mes, respectivament. — Les seves conferències a l'Acadèmia de Jurisprudència de Madrid, al Casal Català d'Olot i a l'Institut de deixebles i exdeixebles de l'Escola Elemental del Treball són molt posteriors a aquelles dates. Respecte a les referides conferències, no ha rebut el senyor d'Ors, ni públicament ni particularment, cap advertència.» Cal remarcar que el caràcter oficiós d'aquesta nota de premsa desapareix davant del fet que l'endemà s'oficialitza donant-li entrada a l'acta del Consell. La filtració el dia abans a la premsa vinculada a la Lliga i l'ús que Puig fa d'aquesta nota fan pensar en una maniobra del president per aconseguir tancar files entorn del problema plantejat, tot forçant una vinculació del Consell a donar una única versió dels fets.

18. Hi ha informacions contradictòries de les persones que feren d'intermediàries. Josep M. Capdevila en el seu llibre de notes orsianes —*Eugeni d'Ors: etapa barcelonina. 1906-1920*— afirma que fo-

amistós a les desavinences. Aquesta entrevista resulta estèril ja que Puig i Cadafalch s'empara en el fet que la redacció de la nota a «La Veu de Catalunya» del dia 8 de gener és d'autoria col·lectiva, acordada textualment en una sessió del Consell.¹⁹

10-I-1920.- Encàrrec del president al secretari interí del Consell perquè encomani a Alexandre Galí, com a administrador de la Universitat Industrial, i a un membre de la Intervenció de la Mancomunitat, un inventari dels béns de la Direcció d'Instrucció Pública. També se sol·licita que garanteixin la custòdia d'aquests béns.

Suspensió de les classes dels Cursos Normals impartits pel Seminari de Filosofia i Psicologia, organisme adscrit a la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. L'ordre fou donada per mitjà d'una nota oficial signada per T. Tuca —que actuava com a secretària dels cursos— seguint les indicacions del mateix Ors. Dimissió del professor dels Cursos, Josep M. Capdevila, en solidaritat amb Eugeni d'Ors.

Nota extensa d'Ors a «El Noticiero Universal».

11-I-1920.- Article de la redacció de «Las Noticias» en què es detalla el resultat d'una entrevista concedida per Puig i Cadafalch.

13-I-1920.- La Comissió de l'Assemblea de la Mancomunitat, dita de «Reforma del Reglament», refusa una proposició, presentada pels diputats republicans J. Casanovas, Albert de Quintana, J. Irla i Isidre Riu i Puig, segons la qual s'insti l'Assemblea que faci interessar el Consell Permanent perquè «els funcionaris (mentre compleixin com a tals en llur càrrec) no puguin ésser coaccionats ni molestats per les idees polítiques o socials que sustentin».

El Consell Permanent de la Mancomunitat confirma haver rebut l'inventari sol·licitat el dia 10 proppassat.

El Consell determina que en endavant els Estudis Normals deixaran de de-

ren Joaquim Borralleres i Enric Jardí, dos antics companys d'un grup d'universitaris conegut per «El Guayaba». «La Publicidad», en l'edició del dia 9-I-1921, afirmava que els delegats foren Ramiro de Maeztu i Joaquim Borralleres. Finalment, Ors, en l'escrit a «El Noticiero Universal», parla de Muntaner i Jardí. Aquesta confusió pot derivar del fet que, segons explica Enric Jardí en la biografia d'Ors (1966, 1990), en un primer moment Ors pretenia que els dos interlocutors fessin de padrins d'un duel entre Puig i Cadafalch i ell.

19. Afirmació certa des del moment que al matí d'aquest dia de l'entrevista el Consell s'hi havia vinculat.

pendre del Seminari de Filosofia per quedar assignats directament al conseller-ponent d'Instrucció Pública.

El secretari interí del Consell ordena a Pompeu Crehuet, oficial lletrat de la secció de Governació de la Mancomunitat, que es constituïxi als locals del Seminari una enquesta als alumnes sobre la manca d'activitat lectiva.

Abans que aquesta ordre sigui executada, la Direcció del Seminari de Filosofia ja havia ordenat que es reprenguessin les classes.

14-I-1920.- Reunió del Consell de la Mancomunitat. El Consell dóna per tancat l'afer després de considerar que, com a resultat de la memòria presentada de la inspecció ordenada el dia 4 de desembre de 1919 i refermada el dia 8 de gener de 1920²⁰ i també atès l'inventari practicat a les dependències de la Direcció d'Instrucció Pública,²¹ caldria destituir del càrrec el senyor Ors, fet innecessari donat que ja ha estat acceptada la seva dimissió.

Reunió de professors dels Cursos Normals del Seminari de Filosofia convocats per Alexandre Galí. Se'ls comunica que el Consell ha interpretat que els Estudis Normals de les Oficines d'Instrucció Pública depenen del conseller-delegat. Ors i Capdevila no han estat convocats per haver dimitit dels càrrecs.

Pompeu Crehuet es constitueix a l'Escola Industrial i, després d'entrevistar-se amb professors i alumnes, redacta un minucios informe en què es contenen les dades d'aquests dies d'anormalitat en els cursos dels Estudis Normals.

15-I-1920.- Debat del cas Ors a l'Assemblea de la Mancomunitat.

L'inici és a càrrec del diputat de la minoria republicana catalanista i alcalde de Girona, Albert de Quintana, el qual proposa que s'aprovi el criteri d'independència ideològica dels funcionaris.²² La rèplica governamental és a càrrec del conseller Mias, també de la minoria republicana, el qual, malgrat compartir sigles amb el senyor Quintana, defensa la vinculació ideològica dels funcionaris.²³ A aquest

20. AHDB. Aquesta Memòria consta de vuit conclusions, totes acusatòries envers Ors per negligència administrativa o liberalitats injustificades. Pel que sembla està redactada després de l'inventari ordenat a Galí ja que en el punt cinquè parla d'ell.

21. No he localitzat aquest inventari a l'AHDB. El llibre citat de Guillem Díaz-Plaja només en fa una menció indirecta quan parla de la Memòria acabada de citar.

22. «Jo tinc una convicció dolorosa, i fóra hipocresia callar-la; crec que ens trobem davant de l'episodi més lamentable d'una lluita entaulada a Catalunya entre la Intelligència i la Política; lluita que porta ja una llarga cadena anecdòtica, però mai havia arribat a la gravetat d'aquest moment, perquè mai s'havia produït en un ambient passional tan agut ni tan nodrit de nerviosisme i extremismes.»

23. «Quan el sr. Ors actua sota el domini d'una determinada orientació política, lògicament ha d'acceptar les directrius d'aquesta política.»

debat, Mias hi suma l'acusació que Ors tenia una visió monàrquica de la política de cultura enfront dels qui volien que fos una responsabilitat compartida. En aquesta línia intervé també el conseller Romà Sol.²⁴ El debat culmina amb la intervenció del president, senyor Joan Puig i Cadafalch, el qual admet que Ors no ha estat sancionat només per errades administratives sinó que ho ha estat per raons ideològiques però no pas de caràcter polític sinó d'ordre moral.²⁵ Posteriorment a aquesta intervenció, feta la pausa del migdia, el diputat Albert de Quintana, que havia acusat el president de la Mancomunitat d'amenaçar l'estudiant sindicalista Joan Fronjosà de retirar la fiança que la Mancomunitat havia pagat per deslliurar-lo d'una sentència d'empresonament en el cas que recolzés Eugeni d'Ors, es veu obligat a llegir una carta d'aquest mateix estudiant on desacredita els fets explicats. Aquest fet puntual desautoritza el conjunt de la intervenció del diputat que retira la moció presentada.

16-I-1920.- Continuació, segons les actes, del debat al si de l'Assemblea de parlamentaris. Les acusacions contra Ors prenen el màxim relleu quan intervé Jaume Bofill i Mates, que arremet amb molta virulència contra la persona d'Eugeni d'Ors acusant-lo de manca de professionalitat i erigint-se en nom del col·lectiu intel·lectual que, segons ell, més enllà de les qüestions administratives i de les ideològiques el rebutja: «No solament és pels diputats o per la Presidència del

24. Romà Sol explicà que Ors presentà la dimissió quan —després de ser cridat pels senyors Jaume Bofill i Mates i Ramon d'Abadal per facilitar dades pressupostàries— sabé que en el pressupost de Cultura de l'any 1921 era previst, tal com ha quedat explicat, de dividir la Direcció d'Instrucció Pública en tres subdireccions. El projecte era mantenir el Consell de Pedagogia com a organisme col·legiat de direcció de l'obra cultural i educativa de la Mancomunitat, suprimint la direcció unipersonal. Tres secretaris tècnics del Consell de Pedagogia actuarien com a directores de tres àmbits diferenciats: el d'estudis primaris es confiaria a Alexandre Galí, administrador de l'Escola Industrial; el d'ensenyament tècnic i professional, a Rafel Campalans, director de l'Escola del Treball; i el d'ensenyament superior a Eugeni d'Ors, que ja tenia aquesta secretaria tècnica del Consell. Aquest fet té relació, doncs, amb la reunió consignada del dia 30 de desembre de 1919 i amb el traspàs de competències de les Diputacions a la Mancomunitat.

25. Puig i Cadafalch narra les pressions rebudes del canonge Pla i Deniel, president de l'Associació d'Eclesiàstics —i recentment nomenat bisbe d'Àvila— per tal que l'obra *Fragments de la novel·la utòpista* «*News From Nowhere*» (*Noves d'Enlloc*) de William Morris fos retirada de la venda per fer apologia de l'amor lliure. Aquest fet coincideix amb el contingut de l'article ja citat d'Ors a «El Noticiero Universal» del dia 10 de gener de 1920. Puig fa una clara diferència entre la llibertat d'opinió en temes socials i la llibertat d'opinió en temes de moralitat. Tant és així que llegí un fragment de la carta que ell mateix adreçà al canonge Pla i Deniel on afirma: «vaig fer que el President de la Diputació indiqués la conveniència de suprimir unes pàgines a la novel·la utopista de William Morris: les que es refereixen a l'amor lliure i una frase de mal gust sobre el Decàleg; no em va semblar això necessari en el que es refereix al comunisme, del qual fa l'apologia, ja que la propietat individual no crec que sigui un dogma cristià.»

Consell Executiu, sinó que jo parlo en nom d'un grup d'intel·lectuals, d'escriptors, de catedràtics de la Universitat oficial, de les Escoles professionals i tècniques que se senten incòmodes per la presència d'Ors.»²⁶

16-IV-1920.- Destitució del càrrec de secretari de l'IEC.

15-VI-1920.- Destitució del càrrec de professor de l'Escola de Bibliotecàries.

¿?-VI-1921.- Cessament com a responsable del Seminari de Filosofia.

CONSEQÜÈNCIES PERSONALS I PROFESSIONALS

És fàcil d'endevinar que, després de la rècula de dimissions provocades i cessaments irrevocables, la posició personal i professional d'Ors era summament incòmoda, precària i humiliant. Ben poques foren les persones del seu entorn que es mantingueren fidels als llaços d'amistat o professionals. Algunes d'elles cal dir, tanmateix, que el defensaren públicament o s'hi solidaritzaren malgrat el risc evident que els comportava.

Pot ser oportú ara estudiar el contingut de la primera glosa que edità al cap de dos mesos i mig d'haver deixat d'escriure a «La Veu de Catalunya», en ple procés d'assetjament.

Dues paraules en resumeixen els trets i n'avancen les consideracions: energia en la denúncia de les raons generals i discreció en els aspectes més personals. Aquest és el to de la primera glosa que edità després dels fets descrits.²⁷

Ors s'hi rebella contra l'atemptat a la llibertat d'expressió que ha representat el seu procés i contra el que ell considera un monopoli dels mitjans de comunicació en català que l'obliguen a recórrer a periòdics d'expressió castellana. Escriu amb indignació i veient perillar la seva estabilitat laboral i el seu futur polític:

26. És important observar que els atacs de Bofill, que tenen un marcat to personal, no només posen en dubte la capacitat d'Ors per continuar en el càrrec sinó, i sobretot, que accentuen la gravetat de no assumir la vinculació orgànica dels intel·lectuals. Bofill no l'ataca tampoc en cap moment per les seves idees socials. No podia fer-ho ja que ell mateix en el sopar d'homenatge que se li féu el juny de 1919 per haver aconseguit l'acta de diputat, davant de Puig i d'Ors mateix, havia afirmat: «El nostre sistema econòmic, basat en la propietat privada i el canvi no és etern ni l'únic pensable i ha d'acostar-se, tant com sense minva de la producció sia possible, a la propietat col·lectiva del treball i de la terra». Fragment reproduït dins Albert BALCELLS, *La Mancomunitat de Catalunya i l'Autonomia* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996. «Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, V», p.185).

27. *Del goig d'escriure en català*, a EDG, 20-iv-1920.

«L'home que no pensi com nosaltres, el privarem pràcticament del dret a escriure com nosaltres? Valguts de les tristes limitacions actuals de la nostra vida literària, serem prou roïns per col·locar aquell home en el tràgic dilema de renunciar a la fidelitat devers el propi llenguatge o de renunciar a la fidelitat devers el propi esperit?»

El text, que comença i acaba reflexionant sobre aquest tema, no conté cap al·legat en defensa pròpia sinó dues acusacions frontals al model de govern instaurat per Puig i Cadafalch, al qual fa responsable dels fets per raó del seu caràcter autoritari i moralment i políticament reaccionari:

1.- Li retreu la vinculació orgànica al partit i al govern a què es veu sotmesa l'expressió cultural catalana qualificant de «criminal tota temptativa d'acaparar els instruments de l'edició catalana, en benefici d'un determinat grup o partit».

2.- L'acusa d'inquisitorial i d'ignorant afirmant que Catalunya viu «menaçada d'una Inquisició pitjor que cap altra, —per tal com és una Inquisició que ni solament sap llatí».

Tot fent una síntesi genèrica dels esdeveniments escriu: «Veus aquí. Hi havia un viu corrent, alegrement fluïdor per anys i anys. Enguany l'hivern espiritual ha estat particularment cru a Catalunya. Vagues i locaut privaven les arts de la impressió i una Beòcia sense antagonistes s'ha passejat repapada en els automòbils blasonats.²⁸ Mes de gener, el viu corrent del glosari es glaçava. Ara és primavera, però.»

Les acusacions denuncien actituds inquisitorials, per això es pot qualificar el sentiment d'Ors d'enèrgic; però les referències a Puig i Cadafalch i a ell mateix només hi són presents per elisió, per això es pot qualificar la seva actitud de discreta.

Al llarg dels primers mesos de 1920, a fi d'afrontar la necessitat de garantir uns ingressos suficients per mantenir la seva família —aleshores ja era pare de tres fills— Ors accepta *a)* iniciar una col·laboració setmanal, titulada «Las Obras y los Días», al diari «Las Noticias», *b)* publicar el «Glosari» a «El Día Gráfico» i *c)* el càrrec de president de l'Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona.

Pel que fa a la presidència de l'associació cal remarcar que era una institució on predominava la influència lerrouxista. En fou nomenat president per acord de la Junta del dia 13 de febrer de 1920 i una de les primeres iniciatives que prengué fou crear una biblioteca popular als locals de l'entitat.

28. La referència a Beòcia era utilitzada com a sinònim de país retrògrada per analogia amb els irreconciliables enemics d'Atenes, considerats grollers, bàrbars i insensibles a la bellesa. Ors, per mitjà d'aquesta imatge, aplica aquestes consideracions als governants de Catalunya, en una clara al·lusió a Puig i Cadafalch i el seu equip de govern.

Un altre fet a destacar del període posterior a la pèrdua de rellevància orgànica en l'activitat pública i docent és el manteniment —i potser augment— del seu ritme de participació en actes culturals i polítics. En aquest sentit cal destacar:

1) La conferència que pronuncià a la seu del Centre Autonomista del Comerç i de la Indústria (CADCI) el dia 23 de març de 1920 amb el títol prou significatiu de *La depressió de l'esperit civil i patriòtic de Catalunya*, que obria un cicle dedicat a aquest tema, fet que demostra que era una apreciació generalitzada.²⁹

2) La primavera de 1920 emprèn un viatge per terres de Castella. A Valladolid, el dia 1 de juny, al Teatro Calderón, pronuncia una conferència en què glosa la idea de la unitat com a complement de la idea de federalisme: «Yo, catalán y devoto de la idea federal, de ascendencia mediterránea, vengo hoy a saludar, con un homenaje a las grandes fuerzas de la Unidad».³⁰

3) A Salamanca, el dia 12 del mateix mes, en pronuncia una altra, aquest cop a l'Ateneo, amb el títol il·lustratiu de *Dialéctica y Principio federativo*.

4) L'assistència a l'homenatge que el dia 21 de juny de 1920 es féu al doctor Domènec Martí i Julià, un dels principals promotors d'Unió Catalanista, on pronuncià un discurs Manuel Serra i Moret que, al cap de poc temps, havia de fundar juntament amb Rafael Campalans, company de docència d'Eugeni d'Ors, la Unió Socialista de Catalunya.³¹

5) L'assistència a l'enterrament de l'advocat laboralista Francesc Layret, assassinat, el dia 1 de desembre. Layret, company d'Universitat d'Ors, en aquelles dates era diputat per Sabadell; l'atemptat coincidí en el moment de màxima repressió del moviment anarcosindicalista.³²

D'aquesta proliferació de la presència d'Ors en actes públics, se'n desprèn *a)* una clara voluntat de continuar intervenint en els fòrums culturals, socials i polítics i *b)* de continuar-ho fent, tal com es dedueix del tipus d'actes a què assisteix, amb una significació política més definida que permet situar-lo pròxim a les tesis del Partit Republicà Federal fundat per Francesc Layret i Marcel·lí Domingo l'any 1917.

Malgrat aquesta intensa activitat pública i les noves col·laboracions periodístiques, Ors se sentia incòmode a Barcelona i aprofità l'avinentsa de ser convidat a impartir uns cicles de conferències a l'Argentina i l'Uruguai per absentar-se'n per

29. El contingut d'aquesta conferència, que fou llarga, densa i seguida per un nombros públic, és prou important per dedicar-hi un posterior estudi monogràfic.

30. Resum de la conferència, a *EDG*, 2-VI-1920.

31. Vegeu la *glosa* «El Doctor» (*EDG*, 20-VI-1920).

32. Vegeu la *glosa* «Escrit el 1er de desembre» (*EDG*, 10-XII-1920).

un període de gairebé mig any, concretament del 4 de juliol al 23 de desembre de 1921.

Aquest és un període molt boirós ja que en manca documentació de primera mà i la que està dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya és molt fragmentària. La biografia citada de Jardí hi dedica només dues pàgines. Molt més completa és l'extensa ressenya anònima publicada l'any 1946 dins els «Anales de la Institución Cultural Española»³³ i que fins al moment present no ha estat citada ni treballada per cap dels estudiosos de l'obra orsiana.

Malgrat que no correspon a aquest estudi fer cap anàlisi d'aquest període, pot ser convenient extreure unes quantes dades d'aquesta memòria que, d'alguna manera, complementin les aportades fins ara i permetin perfilar l'actitud humana i ideològica de l'Ors posterior a les destitucions.

1.- La iniciativa havia partit, un any enere, del doctor Deodoro Roca, catedràtic de Filosofia General de la Universitat de Córdoba (Argentina). Així, doncs, la iniciativa era aliena a Ors i n'havia tingut esment poc temps després de perdre el darrer espai docent, la del Seminari de Filosofia.

2.- En arribar a Buenos Aires Ors manifesta als periodistes que pretén presentar per primera vegada el seu pensament filosòfic d'una manera sistemàtica.³⁴ Cal dir que aquest era el títol triat per anunciar el seu curs universitari: *Exposición sistemática de la doctrina de la inteligencia*. Cal entendre, doncs, que Ors, apartat de les seves tasques polítiques i docents, es proposava abocar-se a l'estudi per consolidar les propostes doctrinals.

3.- Afalagat per un primer homenatge que se li féu abans de partir de Buenos Aires en direcció a Córdoba, Ors se'n qüestiona els motius:

«¿Qué verán en mí las selecciones aquí reunidas (...) para que así tan encendidamente me honren? ¿Agradecer acaso alguna lección de filosofía? No; que en filosofía la verdadera recompensa es (...) el estudio; recompensa que suele otorgarse en la meditación y el recogimiento. ¿Alguna virtud de escritor? ¿Pero si he dado hasta hoy casi todo el trabajo literario a un habla distinta (...)!

¿Entenderán, por ventura, estas selecciones pagar el esfuerzo empleado en obras y construcciones de cultura en mi país? No. Creo ver claramente que (...) Me quieren por-

33. s/a, *Disertaciones de Don Eugenio d'Ors. (1921)*, «Anales de la Institución Cultural Española», Tomo Segundo (1921-1925). Buenos Aires, 1946, p. 111-184.

34. «Necesito de cierto recogimiento para el esfuerzo que me propongo realizar, que es el de plasmar, por fin, un pensamiento filosófico, que hasta hoy, por lo menos en la región de la plena publicidad, ha podido parecer fragmentario. Me emociona pensar que en la ciudad de Córdoba y en su prestigiosa Universidad, va a nacer, como un hijo mío, una doctrina hondamente concebida y largamente gestada en mis años de Europa» («La Nación», 27-VII-1921. Recollit dins els «Anales de la Institución Cultural Española», Tomo Segundo. Buenos Aires, 1946, p. 114).

que me consideran casi un artesano (...) Como un escultor que hubiese arribado aquí, después de colaborar largamente, desde la lejanía, en el moldeado, en la erección de un monumento.

Este monumento lo tengo ante mí; (...) Este monumento, esta estatua, es (...) el joven argentino de nuestros días. Es el mozo de veinte años, nacido en el novecientos o en los confines del novecientos; el que ha adquirido conciencia de su época y de los derechos y de los deberes que le confiere su época.»³⁵

D'aquesta llarga presentació, se'n dedueix: *a*) considera haver col·laborat activament en la construcció cultural de Catalunya i *b*) manté els postulats noucentistes, remarcant que són connaturals a una generació que pren consciència dels reptes del nou segle.

Després del periple acadèmic, a la seva tornada a la capital argentina, Ors rep una carta d'un tal Pere Redón, fins avui inèdita, que sobta per la contundència de les afirmacions que s'hi expressen, les quals, malgrat ser a títol individual, denoten una visió molt singular del cas:

Pere Redón. Suipacha 1120. Buenos Aires, 22 setembre de 1921

«Volgut compatrici: Causes agenes a la meua voluntat m'han impedit, com era el meu desig, concórrer al sopar que en obsequi vostre es dona aquesta nit al Centre Català.

De tot cor m'hi adhereixo, perquè és molt intensa la meua satisfacció al constatar a diari l'èxit sorollós que assolíu amb les vostres lliçons i conferències. Heu sigut víctima dels reaccionaris de la nostra terra i aquí, país lliure, se vos fa plena justícia. Quant me n'alegro!

És encara molt més la meua joia al pensar que vós sou un admirador del gran mestre Pi i Margall.

Que en feu de bé a Catalunya! Quant l'honoreu! Vós heu de ser el cabdill de la nova Catalunya, lliberal, progressiva i internacional.

Rebeu una forta abraçada del vostre admirador i affm amic. Pere Redón»³⁶

Aquesta carta tan efusiva indica la insistència d'Ors per remarcar les seves tesis republicanes i federals. En tornar a Barcelona aquests postulats el duran a relacionar-se d'una manera important, tal com s'ha dit, amb els líders sindicals i republicans. Aquesta relació es mantindrà, doncs, com una constant iniciada abans de la dimissió i de les destitucions i accentuada a la tornada de Sud-amèrica i constituirà un dels eixos bàsics de la seva actuació pública a Barcelona durant tot l'any 1922 en què encara hi visqué.

A principis de 1923 traslladarà la residència a Madrid, on començarà a publi-

35. Extret d'*Indagaciones de Don Eugenio d'Ors*, on consta com a citacions literals, dins «Anales de la Institución Cultural Española», Tomo Segundo (1921-1925). Buenos Aires, 1946, p. 117.

36. Arxiu Nacional de Catalunya. Unitat 52.

car de nou el «Glosari», aquest cop evidentment en castellà, al diari *ABC* el dia 16 de maig. Les raons d'aquest trasllat foren essencialment de supervivència econòmica tal com podrà ser demostrat en un altre estudi.

CONSIDERACIONS JURIDICOPOLÍTIQUES. CONCLUSIONS

Mancats de documentació que acrediti formalment les peripècies administratives o jurídiques que seguiren cada una de les destitucions de Xènius, resulta de summa importància poder editar el recurs, inèdit fins avui, que amb data 27 de juny de 1920 Eugeni d'Ors presenta al ministre de la Governació amb la intenció d'aconseguir que sigui revocat l'acord del Consell Permanent de la Mancomunitat referit a la destitució com a professor de l'Escola de Bibliotecàries.³⁷

Ors hi manifesta, després de presentar-se com a advocat, doctor en filosofia i exdirector d'Instrucció Pública de la Mancomunitat:

1.- que actua en defensa dels seus drets que considera que han estat sistemàticament vexats per les disposicions del president de la Mancomunitat, el qual considera «de origen pasionalment vengativo»;

2.- que l'expedient pel qual se'l destitueix del càrrec de professor de l'Escola de Bibliotecàries només es basa en una desobediència del lloc on devia impartir les classes, desobediència inexistente ja que ell afirma no haver rebut l'ordre;

3.- que en cap moment no se l'ha requerit per prendre declaració dels fets;

4.- que es dona a l'acord un efecte retroactiu perquè confirma la suspensió de sou que pateix des de fa tres mesos;³⁸

5.- que aquestes decisions violen el principi de llibertat d'ensenyament i d'autonomia dels centres docents;

6.- que aquesta manera d'actuar és un símptoma de la caiguda de la Mancomunitat de Catalunya en un caciquisme partidista que tendeix a sotmetre la vida civil i intel·lectual de Catalunya en una fonda abjecció.

Per tots aquests motius sol·licita que es consideri el document un recurs d'alçada per aconseguir que l'acord sigui revocat i que s'iniciï de nou tot l'expedient d'acord a dret.

Tres setmanes més tard, el 20 de juliol de 1920, el Consell Permanent de la

37. Arxiu Nacional de Catalunya. Unitat 53.

38. Com que la destitució del càrrec docent que exercia a l'Escola de Bibliotecàries data del mes d'abril, cal considerar que les paraules d'Ors acrediten una suspensió cautelar del sou com a conseqüència de les inspeccions administratives en curs.

Mancomunitat tramet una acta al recurrent per comunicar-li que no «ha lloc trametre al Ministeri de Governació el recurs interposat per D. Eugeni d'Ors contra l'acord del Consell Permanent del 15 de maig darrer pel qual va ésser destituït del càrrec de professor de l'Escola de Bibliotecàries, per ésser incompetent el dit Ministeri per conèixer de l'esmentat recurs».³⁹

Ambdós documents reflecteixen amb força fidelitat el to i la inversemblança de la situació assolida. Al marge de la validesa o nullitat de les acusacions i deixant de banda també els trets del caràcter personal de cadascú, el fet és que Ors queda relegat a la indefensió i, doncs, cal concloure que el govern de la Mancomunitat presidit per Puig i Cadafalch actua amb una prepotència tan allunyada dels drets processals com propra, segons les seves pròpies paraules pronunciades a l'Assemblea de la Mancomunitat el 16 de gener, a introduir criteris morals i de vinculació orgànica a la manera de fer política.

Cal concloure, doncs, en la línia del que ja s'avançava a l'inici, que:

a) la defenestració no es limita a un únic acte d'autoritat política o administrativa sinó que, a partir d'una primera dimissió forçada d'Eugeni d'Ors com a director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, esdevé un procés d'exclusió absoluta que afecta un conjunt d'11 responsabilitats o càrrecs públics i que s'executa amb contundència al llarg de 13 mesos (gener de 1920- febrer de 1921).⁴⁰

b) les causes reals del que s'ha anomenat «defenestració» de Xènius, cal cenyir-les a una actitud autoritària del president Puig i Cadafalch basada en una concepció moralista i partidista segons la qual els càrrecs de confiança del nou govern havien de mantenir, en les seves manifestacions públiques, una ortodòxia cristiana i una vinculació orgànica. Aquesta posició d'intransigència es presenta amanida d'intranscendents irregularitats administratives, facilitada per un caràcter notablement egòl·l·tra tant d'Eugeni d'Ors com de Puig i Cadafalch i en el context d'una reorganització governamental i administrativa derivada dels traspassos de competències de les Diputacions a la Mancomunitat i, doncs, en un clima de lluita pels càrrecs de govern.

c) Les conseqüències personals i professionals que aquests fets tenen per a Eugeni d'Ors són agreujades per la indefensió jurídica derivada de la no submissió dels contractes laborals interns de la Mancomunitat a la jurisdicció ordinària.

39. Arxiu Nacional de Catalunya. Unitat 53.

40. Secretari de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), responsable dels Arxius de l'Institut de Ciències, director del Seminari de Filosofia i Psicologia, membre del Consell de Pedagogia, promotor de les Biblioteques Populares, professor de l'Escola de Bibliotecàries, professor de l'Escola Normal de Mestres o Estudis Normals, director de «Quaderns d'Estudi», responsable de la Col·lecció Minerva, organitzador dels Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi i Direcció d'Instrucció Pública de la Mancomunitat.

d) El pensament d'Ors, després dels fets descrits, no presenta cap fissura important que faci pensar en cap hostilitat en relació amb la llengua i cultura catalanes. Aquesta és la conclusió a què es pot arribar després de repassar les seves aportacions periodístiques editades al llarg de 1920 i 1921, és a dir, el «Glosari» publicat a «El Día Gráfico» i «Las Obras y los Días» publicat a «Las Noticias». En aquests textos s'hi troben, això sí, asseveracions relacionades amb la «salut espiritual» de Catalunya que seran el gèrm de la seva deserció, convençuda —i coherent amb la seva idea d'imperialisme—, dels postulats catalanistes.

JORDI ALBERTÍ I ORIOL